

Kazimierz Ostrowski

Wartość dowodowa oświadczeń złożonych poza protokołem wyjaśnień : (z problematyki art. 158 k.p.k.)

Palestra 30/5-6(341-342), 60-65

1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

darności niż szkody, o której mowa w art. 217 k.k.? Jeżeli zaakceptujemy takie własnie stanowisko — a sugeruje je zasada racjonalnego ustawodawcy — to można traktować art. 218 k.k. jako *lex specialis* w stosunku do art. 217 k.k.³² Wykazaliśmy już bowiem dostatecznie dużo elementów identycznych, choć zakresowo różnych. Niezbędny do zastosowania tej zasady element różnicujący miałby się zawierać w odrębnościach szkody, która jest niedoborem. Konsekwencje byłyby oczywiste. Karalność niedoboru zależałaby od skutku w postaci istotnego niedoboru, typy kwalifikowane z art. 217 nie stosowałyby się do niedoboru, a strona podmiotowa opierałaby się na klauzuli winy kombinowanej, sankcje zaś różniłyby się w sposób zasadniczy. Tyle różnic w skutkach prawnych wobec niesprecyzowanych i trudnych do określenia cech decydujących o niedoborze stawia pod znakiem zapytania wnioskowanie oparte na zasadzie racjonalnego ustawodawcy, sugeruje natomiast, że art. 217 k.k. przejął treść i funkcje art. 218 k.k. Ustawodawca przeoczył jednak umieszczenie odpowiedniego przepisu w końcowych przepisach ustawy z 10.V.1985 roku.

W końcu wypada dodać, że próba ratowania zasady racjonalnego ustawodawcy ulegnie osłabieniu, jeśli się uwzględni, że niedobór, który wynikał ze zniszczenia mienia, nie mógłby być kwalifikowany z art. 218 k.k., skoro taka szkoda jest wyraźnie wymieniona w art. 217 k.k.

³² Pomijamy tu kwestie dotyczące logicznego stosunku między zakresami art. 217 i 218, gdyż może być rzeczą wątpliwą, czy chodzi o stosunek zawierania czy wykluczania. Nie ma bowiem wpływu na rozstrzygnięcie problemu zastosowanie zasady *lex specialis derogat legi generali*.

KAZIMIERZ OSTROWSKI

WARTOŚĆ DOWODOWA OŚWIADCZEŃ ZŁOŻONYCH POZA PROTOKOŁEM WYJAŚNIEŃ

(z problematyki art. 158 k.p.k.)

W „Orzecznictwie Sądu Najwyższego” wydawanym przez Prokuraturę Generalną jako załącznik do „Problemów Praworzędności” opublikowany został w zesz. 1 z 1985 roku pod poz. 10 wyrok składu siedmiu sędziów SN z dnia 23 maja 1984 r. V KRN 41/84, w którym zawarte są wypowiedzi dotyczące interpretacji art. 158 k.p.k. W uzasadnieniu tego wyroku czytamy:

„Przepis art. 158 k.p.k. zawiera wyraźny zakaz zastępowania wyjaśnień oskarżonego treścią pism i zapisków. Dotyczy to także treści pism sporządzanych przez podejrzanego, zwłaszcza gdy został on pozbawiony wolności. Warunki odosobnienia, treść rozmów z prowadzącymi postępowanie osobami mogą być czynnikiem, który powoduje, że treść takich pism (oświadczeń) znieszkodliwia rzeczywisty stan sprawy. Z tego powodu oświadczenie nie może stanowić samodzielnego dowodu w sprawie. Postępowanie karne musi być prowadzone w ramach kodeksu postępowania karnego. Jeżeli osoba podejrzana chce składać wyjaśnienia, to powinny one być odebrane w formie przewidzianej w art. 129 § 1 ust. 2 i art. 134 k.p.k. Bez zachowania tych form samo oświadczenie nie może stanowić dowodu o walorach takich sa-

mych jak wyjaśnienia. Dlatego też wyjaśnień bądź zeznań świadków nie da się zastąpić wymienionym oświadczeniem. Inny charakter ma gryps. Gryps jest z reguły aktem nieskrępowanej woli piszącego i może być dowodem w postępowaniu karnym." (podkreślenia moje — K.O.).

W cytowanym wyroku Sąd Najwyższy stwierdził, że:

- 1) zawarty w art. 158 k.p.k. zakaz zastępowania wyjaśnień oskarżonego treścią pism i zapisków dotyczy treści pism sporządzonych przez podejrzanego, zwłaszcza gdy został pozbawiony wolności;
- 2) jeżeli osoba podejrzana chce składać wyjaśnienia, to powinny one być odebrane w formie protokołu zgodnie z przepisem art. 129 § 1 pkt 2 i art. 134 § 1 i 2 k.p.k., a oświadczenia złożone bez zachowania tych form nie mogą stanowić samoistnego dowodu w sprawie o walorach takich samych jak wyjaśnienia;
- 3) gryps, jako akt nieskrępowanej woli piszącego, może być dowodem w postępowaniu karnym również wtedy, gdy pochodzi od podejrzanego i gdy jest oczywiście aktem jego nieskrępowanej woli.

Kwestia grypsu napisanego przez oskarżonego jako dowodu w postępowaniu karnym nie budziła wątpliwości w praktyce, a wypowiedź Sądu Najwyższego w tej kwestii nie wymaga komentarzy.

Natomiast pozostałe wypowiedzi Sądu Najwyższego zawarte w omawianym wyroku z 23 maja 1984 roku nasuwają potrzebę rozważenia, czy i jakie znaczenie dowodowe w związku z brzmieniem art. 158 k.p.k. mają pisma i oświadczenia podejrzanego bądź oskarżonego złożone poza protokołem jego wyjaśnień w toku postępowania przygotowawczego i na rozprawie oraz notatki i zapiski dotyczące wyjaśnień oskarżonego.

Należy zacząć od stwierdzenia, że przepis art. 158 k.p.k. nie ma zastosowania do wypowiedzi i pism zawierających oświadczenia złożone, zanim zostało wszczęte postępowanie karne przeciwko osobie podejrzanego w sposób przewidziany w art. 269 § 1 k.p.k. lub w art. 276 § 1 k.p.k.

Pisemne oświadczenia podejrzanego złożone przed wszczęciem postępowania karnego podlegają odczytaniu na rozprawie jako dokumenty, o których mówi art. 339 § 2 k.p.k., a wypowiedzi mogą być przedmiotem postępowania dowodowego. Sąd Najwyższy wypowiedział się co do tego w wyroku z dnia 12 września 1972 r. V KRN 361/72 (OSNKW 1/73, poz. 12) stwierdzając, co następuje:

„Kodeks postępowania karnego nie zabrania ujawnienia na rozprawie — w celu weryfikacji złożonych na niej oświadczeń oskarżonego — wszelkich wcześniejszych jego oświadczeń sporządzonych w formie listów, zapisków, notatek itp. Dokumenty takie podlegają odczytaniu i ocenie według zasad określonych w art. 339 § 2 i art. 357 k.p.k.” (podkreślenie moje — K.O.).

Przytoczona wypowiedź Sądu Najwyższego odnosi się do oświadczenia sporządzonego przez oskarżonego dla zwierzchnika w miejscu pracy, jeszcze przed wszczęciem postępowania karnego, a więc nie w toku tego postępowania. Natomiast ocena takiego oświadczenia sporządzonego już w toku postępowania karnego powinna uwzględniać przepis art. 158 k.p.k.

Podlegają ujawnieniu na rozprawie, jako posiadające pełną moc dowodową, wyjaśnienia podejrzanego złożone na piśmie (a więc bez zachowania zasady ustności). Nie zastępują one bowiem w rozumieniu art. 158 k.p.k. wyjaśnień oskarżonego, gdyż same stanowią wyjaśnienia złożone w dopuszczalnej formie. Oczywiście wyjaśnienia takie powinny być utrwalone we właściwym protokole, który w postępo-

waniu przygotowawczym odpowiada wymaganiom przewidzianym w art. 129 § 1 pkt 2, art. 134 § 1 i 2 i 136 § 1 i 2 k.p.k.

Według art. 159 § 1 k.p.k., jeżeli zachodzi potrzeba przesłuchania głuchego lub niemego, należy wezwać tłumacza, gdy nie wystarcza porozumienie się z nim za pomocą pisma. Z brzmienia ustawy wynika, że w sytuacji przewidzianej w art. 159 § 1 k.p.k. oskarżony może złożyć wyjaśnienia na piśmie. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 21 września 1972 r. IV KR 128/72 (OSNKW nr 7—8/1973, poz. 99) wypowiedział następujący pogląd:

„Zasada ustności jest jedną z reguł procesu karnego. Wymaga tego przepis art. 306 k.p.k. Od tej reguły istnieje jednak wyjątek zawarty m.in. w przepisie art. 159 § 1 k.p.k. Według tego przepisu w tych wypadkach, kiedy zasada ustności nie może mieć zastosowania, można sięgać do innych form, które pozwalają dotrzeć do prawdy. Należy przy tym podkreślić, że art. 159 § 1 k.p.k. preferuje nawet formę pisemną przed przesłuchaniem danej osoby przy pomocy tłumacza”.

W tym samym wyroku Sąd Najwyższy stwierdził, że przyjęcie wyjaśnień na piśmie od oskarżonego (nie tylko tego, o którym mowa w art. 159 § 1 k.p.k.) „nie jest jednoznaczne z pismem lub zapiskiem”. W wyroku tym czytamy:

„Nie można stawiać znaku równości między odmową wyjaśnień a chęcią ich złożenia, ale w formie pisemnej. W wypadku wyrażenia chęci składania wyjaśnień na piśmie odczytanie poprzednio złożonych wyjaśnień może nastąpić tylko w warunkach art. 334 § 1 k.p.k. z zachowaniem warunków zawartych w § 2 tego artykułu”.

Wedle omawianego wyroku różnica między przyjęciem wyjaśnień oskarżonego na piśmie a pismem lub zapiskiem polega przede wszystkim na tym, że wyjaśnienia oskarżonego przyjęte na piśmie „odpowiadają formie przez prawo przewidzianej (art. 129 k.p.k.), są złożone w warunkach gwarantujących swobodę wypowiedzi (art. 157 § 1 i 2 k.p.k.), w razie potrzeby mogą podlegać konfrontacji w celu wyjaśnienia sprzeczności (art. 157 § 3 k.p.k.), można również osobie takiej zadawać pytania (art. 314 § 1 k.p.k.)”.

W konkluzji Sąd Najwyższy dochodzi do wniosku, że „wyjaśnienia złożone na piśmie w warunkach i sposobie przewidzianych przez przepis prawa mają pełny walor dowodowy”, natomiast wszelkiego rodzaju pisma i zapiski mające zastąpić wyjaśnienia oskarżonego „złożone poza rozprawą nie w formie protokołu i bez gwarancji swobodnej wypowiedzi oraz możliwości wyjaśnienia sprzeczności nie mają waloru dowodowego i nie mogą zastępować dowodu z wyjaśnień oskarżonego”.

Wymaga rozważenia, jaki walor dowodowy mają pisma i oświadczenia podejrzanego złożone w postępowaniu przygotowawczym poza protokołem jego przesłuchania.

W powołanym na wstępie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 23 maja 1984 roku stwierdzono tylko, że nie stanowią one samostannego dowodu w sprawie o walorach takich samych jak utrwalone protokołem wyjaśnienia podejrzanego. W wyroku nie podano jednak, jaki jest właściwy walor dowodowy takiego oświadczenia podejrzanego, złożonego w postępowaniu przygotowawczym ze względu na jego cele. W kwestii tej należy wziąć pod uwagę stanowisko Sądu Najwyższego wyrażone w wyroku z dnia 29 marca 1971 roku IV KR 28/71 (OSNKW nr 9/71, poz. 132). W wyroku tym czytamy:

„Oświadczenie pisemne oskarżonego, które zostało złożone w toczącym się postępowaniu karnym dla celów tego postępowania, stanowi dokument mający zastąpić protokół jego przesłuchania, dlatego też ze względu na ten charakter nie należy do kategorii dokumentów, które wolno odczytywać na rozprawie na pod-

stawie art. 339 § 2 k.p.k. Za przedstawionym poglądem przemawia ponadto treść art. 158 k.p.k., który stanowi, że dowodu z wyjaśnień oskarżonego nie wolno zastępować treścią pism i zapisków. Przepisu tego nie można interpretować w ten sposób, że złożone w postępowaniu karnym i sporządzone przez oskarżonego dla celów tego postępowania oświadczenia pisemne mogą być na podstawie art. 339 § 2 k.p.k. odczytane na rozprawie, gdyż tego rodzaju wykładnia przekreślałaby cel, dla którego został wprowadzony zakaz zawarty w art. 158 k.p.k.”.

W tym samym wyroku Sąd Najwyższy wypowiedział pogląd, że oświadczenie pisemne oskarżonego, jeśli dotyczy okoliczności istotnych dla rozstrzygnięcia o zarzucie, „stanowi informację o dowodzie i ze względu na ten charakter nakłada na organ, przed którym się postępowanie toczy, obowiązek przesłuchania skarżonego co do okoliczności, o których jest mowa w oświadczeniu”. Stanowisko wyrażone w wyroku z dnia 29 marca 1971 roku znajduje pełne potwierdzenie w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 11 listopada 1982 roku II KR 253/82 (OSN PG z. 10/83, poz. 108).

Poprzednio Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 23 listopada 1960 roku III K 894/60 (OSP i KA, poz. 333/62), a więc jeszcze w czasie obowiązywania k.p.k. z 1928 roku, wypowiedział następujący pogląd:

„Oświadczenie napisane w toku dochodzenia przez oskarżoną, która przyznała się do winy, a zaliczone do materiału dowodowego za zgodą stron, nie stanowi protokołu przesłuchania w rozumieniu art. 299 k.p.k. ani też dokumentu, o którym mowa w art. 300 § 1 pkt 6 k.p.k., toteż zaliczenie tego oświadczenia do materiału dowodowego nastąpiło z wyraźną obrazą wspomnianych przepisów, przy czym zgoda stron nie może mieć żadnego znaczenia, skoro chodzi o dokument, który w żadnym wypadku nie może być zaliczony do materiału dowodowego”.

Nic nie sprzeciwia się temu, aby uznać stanowisko Sądu Najwyższego wyrażone w wyroku z 1960 roku za nadal aktualne w okresie obowiązywania kodeksu postępowania karnego z 1969 roku.

Uwzględniając brzmienie art. 158 k.p.k. oraz interpretację tego przepisu zawartą w wypowiedziach Sądu Najwyższego, należy dojść do wniosku, że oświadczenia pisemne podejrzanego złożone w postępowaniu przygotowawczym poza protokołem jego przesłuchania — bez względu na to, czy sporządzone zostały wtedy, gdy podejrzanym był pozbawiony wolności — nie podlegają odczytaniu na rozprawie. Mają one znaczenie tylko jako informacja o dowodzie, która jeśli dotyczy okoliczności istotnych dla zarzutu, zobowiązuje organ postępowania przygotowawczego do przesłuchania podejrzanego na treść oświadczenia. Stwierdzenie przez sąd, że w aktach postępowania przygotowawczego znajduje się także nie wykorzystane oświadczenie podejrzanego stanowiące informację o dowodzie, daje sądowi podstawę do zwrotu sprawy prokuratorowi w trybie art. 299 § 1 pkt 2 lub art. 344 § 1 k.p.k.

Odrębnego omówienia wymaga kwestia złożonych poza protokołem oświadczeń pisemnych oskarżonego w toku postępowania sądowego. W tej sprawie należy zanotować wypowiedź Sądu Najwyższego zawartą w wyroku z dnia 21 września 1972 r. IV KR 128/72 (OSNKW z. 7—8/73, poz. 99), w którym czytamy:

„Wszelkiego rodzaju pisma i zapiski, mające zastąpić zeznania świadka lub wyjaśnienia oskarżonego, złożone poza rozprawą nie w formie protokołu i bez gwarancji swobodnej wypowiedzi oraz możliwości wyjaśnienia sprzeczności nie mają waloru dowodowego i nie mogą zastępować dowodu z wyjaśnień oskarżonego albo dowodu z zeznań świadka”

oraz wypowiedź zawartą w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 2 października

stępuje:

1978 roku II KR 207/78 (OSN PG z. 1/79, poz. 8), w którym stwierdzono, co następuje:
„Dowodu z wyjaśnień oskarżonego nie wolno zastępować listami czy oświadczeniami oskarżonego, jednakże własnorecznie sporządzone oświadczenie oskarżonego obok złożonych przezeń wyjaśnień może mieć wartość dowodową i nie prowadzić do kolizji z treścią art. 158 k.p.k.”.

W sprawie której dotyczy wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 października 1978 r., sąd wojewódzki nie przyjął oświadczenia pisemnego oskarżonego za podstawę swoich ustaleń, gdyż oparł je na ujawnionych w toku rozprawy (wyjaśnieniach oskarżonego i innych dowodach). Natomiast oświadczenie pisemne oskarżonego wykorzystane zostało jedynie przy ocenie wiarygodności jego wyjaśnień.

Uwzględniając orzecznictwo Sądu Najwyższego, należy uznać, że oświadczenia pisemne oskarżonego złożone poza protokołem w toku postępowania przed sądem nie mogą stanowić dowodu przeciwnego w stosunku do utrwalonych protokołem wyjaśnień oskarżonego, a ewentualna ich wartość dowodowa istnieje, gdy przemawiają za wiarygodnością wyjaśnień oskarżonego złożonych we właściwej formie. Tylko przy takiej interpretacji ujawnienie omawianych oświadczeń nie prowadzi do kolizji z art. 158 k.p.k.

Utrwalenie wyjaśnień podejrzanego bądź innych oświadczeń w formie notatki służbowej jest niedopuszczalne. Wynika to z przepisu art. 129 § 1 pkt 2 i art. 158 k.p.k.

W wyroku Sądu Najwyższego z dnia 2 lutego 1981 roku II KR 2/81 (opublikowanego w „Problemach Praworządności” nr 12/81) czytamy:

„Ujawnienie na rozprawie treści notatki wkraczającej w zakres obowiązkowego protokołowania obraża przepis art. 129 i 339 § 2 k.p.k. i jest niedopuszczalne. Forma notatki właściwa jest jedynie dla wszelkiego rodzaju informacji i wyjaśnień, zwłaszcza co do biegu postępowania.

W postępowaniu przygotowawczym przy sporządzaniu notatek służbowych należy mieć na uwadze treść art. 129 i 158 k.p.k., w postępowaniu przed sądem I instancji należy dbać o prawidłowe stosowanie art. 339 § 2 k.p.k. (przepis ten nie zezwala na ujawnienie notatek urzędowych wkraczających w zakres czynności, z których przebiegu należy sporządzić protokół).”
(podkreślenie moje — K.O.).

Podobnie w wyroku z dnia 29 grudnia 1981 roku I KR 296/81 (OSN PG 5/82, poz. 71) Sąd Najwyższy stwierdził:

„Czynności procesowe o charakterze dowodowym nie można zastąpić notatkami służbowymi, a tym bardziej nie można zastąpić nimi dowodu z wyjaśnień oskarżonego (podejrzanego) lub zeznań świadków (art. 158 k.p.k.). Przepisy postępowania karnego do utrwalenia określonych czynności procesowych wymagają określonej formy, a więc formy protokołu, m.in. z przesłuchania oskarżonego (podejrzanego)”.

Wobec brzmienia art. 158 i art. 129 § 1 pkt 2 k.p.k. notatki, które dotyczą wyjaśnień i wypowiedzi podejrzanego, nie podlegają ujawnieniu na rozprawie.

W wyroku z dnia 14 lipca 1972 roku IV KR 84/72 (OSN PG z. 12/72, poz. 200) Sąd Najwyższy zajął stanowisko co do wartości dowodowej wypowiedzi oskarżonego złożonych wobec biegłych psychiatrów i psychologów, zawartych w ich opiniach. W wyroku tym czytamy:

„Zawarte w art. 158 k.p.k. postanowienia zakazujące zastępowania dowodów z wyjaśnień oskarżonego lub z zeznań świadków treścią pism lub zapisków nie odnoszą się do wydawanych w pisemnej formie opinii biegłych psychologów

i psychiatrów, zawierających z zasady wypowiedzi badanych osób oraz oceny tych wypowiedzi z punktu widzenia psychiatrii lub psychologii.

Sąd nie powinien wypowiedzi złożonych wobec biegłego określać mianem zeznań, co nie oznacza jednak, że treść wypowiedzi złożonych przed biegłym psychologiem, utrwalona w opinii psychologicznej, nie przedstawia żadnej wartości dowodowej i nie może być ujawniona w toku rozprawy sądowej." (podkreślenie moje — K.O.).

Wartość dowodowa wypowiedzi oskarżonego utrwalonej w opinii psychiatrycznej lub psychologicznej polega tylko na znaczeniu tej wypowiedzi dla samej opinii, natomiast wypowiedzi te nie mają żadnego waloru dowodowego w stosunku do prawidłowo zaprotokołowanych wyjaśnień oskarżonego. Słusznie stwierdza W. Daszkiewicz,¹ że gdyby nawet biegły oświadczył, iż oskarżony przyznał się przed nim do przestępstwa, to nie mogłoby to być wzięte pod uwagę jako dowód, bo biegły może wypowiadać się tylko w zakresie wiedzy specjalistycznej i w odniesieniu do kwestii, którą polecono mu zbadać. Przeniknięcie do organu procesowego informacji udzielonych przez oskarżonego biegłemu i zawarte w niej oświadczenia nie mogą być dowodem w procesie. Należy w tej kwestii zacytować również wyjątki z obszernych i przekonujących wywodów M. Cieślaka i Z. Dody:²

„Wprawdzie biegły ma obowiązek zbadać wszelkie fakty, których zbadanie stanowi nieodzowną przesłankę wydania opinii, jednakże nie może on pełnić roli osoby ujawniającej organom procesowym informacje, które osoba badana powierzyła mu w zaufaniu jako biegłemu. Nie może on zatem przekazać organom procesowym wypowiedzi osoby badanej dotyczących takich okoliczności, których udowodnienie w procesie powinno nastąpić przy pomocy odpowiednich środków dowodowych, a nie na podstawie opinii. Jeżeli bowiem o takiej wypowiedzi badanego chodzi, to biegły jest związany tajemnicą zawodową (...). Jeżeli nawet wbrew wskazanemu zakazowi biegły ujawni w opinii oświadczenie osoby badanej, to na przeszkodzie w ich (...) wykorzystaniu w sferze kształtowania ustaleń faktycznych stoi zakaz wyrażony w art. 158 k.p.k.”.

Za niedopuszczalne należy również uznać substytuowanie dowodu z przesłuchania oskarżonego zeznaniami osoby przesłuchującej. Zeznania świadka „ze słuchu” nie mogą dotyczyć wypowiedzi składanych w toku czynności procesowych.³

¹ Wiesław Daszkiewicz: Glosa do postanowienia SN z dnia 27 lipca 1984 r. I KZ 807/84, „Państwo i Prawo”, nr 10 1985, str. 153.

² Marian Cieślak i Zbigniew Doda: Kierunki orzecznictwa Sądu Najwyższego w zakresie postępowania karnego w latach 1980—1983, Palestra nr 10/83, str. 64.

³ „Państwo i Prawo” nr 4 1979, str. 108 (nie publikowany wyrok SN z dn. 22.II.1978 r. I KR 12/78).